

## Peri Istorias

Vol 10 (2021)

Περί Ιστορίας

ΙΟΝΙΟΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

### Περί Ιστορίας

10



ΚΕΡΚΥΡΑ 2021

**Νεανική παραβατικότητα στην Ιθάκη και  
επιβληθείσες ποινές την περίοδο της Βρετανικής  
Προστασίας (1815- 1864)**

*Νίκος Τόμπρος*

#### To cite this article:

Τόμπρος Ν. (2022). Νεανική παραβατικότητα στην Ιθάκη και επιβληθείσες ποινές την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας (1815- 1864). *Peri Istorias*, 10, 121–144. Retrieved from <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/ieim/article/view/30369>

ΝΕΑΝΙΚΗ ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΙΘΑΚΗ  
ΚΑΙ ΕΠΙΒΛΗΘΕΙΣΕΣ ΠΟΙΝΕΣ  
ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ (1815-1864)\*

**Η** Η κυριαρχία των Βρετανών στα Επτάνησα επισημοποιήθηκε με τη Συνθήκη των Παρισίων (5 Νοεμβρίου 1815). Με αυτήν τη διπλωματική πράξη τα Ιόνια νησιά αναγνωρίστηκαν ως ελεύθερο και αυτόνομο κράτος με την επωνυμία «Ηνωμένον Κράτος των Ιονίων Νήσων» («*Stati Uniti delle Isole Ionie*») και υπήχθησαν στην άμεση και αποκλειστική προστασία της Μεγάλης Βρετανίας. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα συνθήκη, οι Βρετανοί θα επενέβαιναν –εκτός από την οργάνωση του «Ηνωμένου Κράτους»– και στα εσωτερικά του, κάτι που μετέτρεπε ουσιαστικά την προστασία σε επικυριαρχία. Η ίδρυση της νέας κρατικής οντότητας δημιούργησε αρχικά μια αισιοδοξία στους Επτανήσιους για καλύτερη διοίκηση, συγκριτικά με ό,τι είχαν έως τότε βιώσει από προηγούμενους κυριάρχους, όπως τους Βενετούς και τους Γάλλους. Σύντομα όμως οι ελπίδες τους διαψεύστηκαν, αφού ο πρώτος Λόρδος Υπάτος Αρμοστής Sir Thomas Maitland κατάρτισε και επέβαλε ένα απολυταρχικό και συγκεντρωτικό σύστημα διακυβέρνησης, το οποίο βασίστηκε στο συντηρητικό Σύνταγμα του 1817 και σε έναν διοικητικό μηχανισμό πλήρως ελεγχόμενο από τον βρετανικό παράγοντα<sup>1</sup>. Όσον αφορά την ευρύτερη πολιτική που ακολούθησαν οι Βρετανοί στα Επτάνησα, αυτή διαμόρφωσε μια νέα ιεραρχική δομή σε ολόκληρο τον κρατικό μηχανισμό και δημιούργησε ένα κράτος απονομής δικαίου, κατά τα βρετανικά πρότυπα της εποχής<sup>2</sup>.

---

\* Η εργασία εκτείνεται χρονικά μέχρι το έτος 1865, σε μια προσπάθεια να καταδειχθούν τυχόν διαφοροποιήσεις στα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα της νεανικής παραβατικότητας στην Ιθάκη, στη μετά την Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο εποχή.

1. Thomas W. Gallant, «Puzzles of the Past: Silences, Omissions and Unexplored Topics in History / Women, Crime and the Courts in the Ionian Islands during the Nineteenth Century», *Historiein* 11 (2011), σ. 139.

2. Nikolaos Tompros, Panagiotis Papadouris, «The Monitorial System of Education in the Ionian State: the Example of the Ithaca Primary Schools», *History of Education Researcher* 105 (Μάιος 2020), σ. 21.

Σε ό,τι αφορά την έκνομη συμπεριφορά των πολιτών, οι ελεγκτικοί και κατασταλτικοί θεσμοί μιας οργανωμένης Πολιτείας αποτελούν σημαντικούς παράγοντες για την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας και των σχέσεων που αναπτύσσουν σε αυτήν οι πολίτες μεταξύ τους αλλά και με το κράτος. Επιπρόσθετα, η μελέτη του σωφρονιστικού συστήματος μιας ιστορικής περιόδου –ως κρατικού μηχανισμού– μας επιτρέπει να γνωρίσουμε τους τρόπους αντίδρασης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και τους σκοπούς του<sup>3</sup> απέναντι στα άτομα εκείνα που προβάλλονται ως αρνητικά πρότυπα –ή και επικίνδυνα– για το κοινωνικό σύνολο<sup>4</sup>. Τα προαναφερθέντα θέματα ελάχιστα έχουν απασχολήσει –έως σήμερα– την ελληνική ιστοριογραφία<sup>5</sup>, ενώ ακόμα λιγότερες είναι οι μελέτες για τη νεανική παραβατικότητα στον ελλαδικό χώρο, σε παλαιότερες περιόδους<sup>6</sup>. Στα δε Επτάνησα η παραβατική συμπεριφορά των ανήλικων παραμένει παντελώς αδιερεύνητη<sup>7</sup>.

Το αδίκημα –και γενικότερα η παραβατική συμπεριφορά<sup>8</sup>– ως πράξη δεν

3. Το σωφρονιστικό σύστημα στο «Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων» (1815-1864) αποσκοπούσε στη «βελτίωση της ηθικής καταστάσεως των φυλακιστών» και στην «ελάττωσι των αδικημάτων». Βλ. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 25 (Κέρκυρα, 9/21 Ιουνίου 1845), σ. 7.

4. Ανθοζωή Χάιδου, «Η διαχρονικότητα της σωφρονιστικής καταστολής και η προσηματική επίκληση των ανθρωπιστικών δικαιωμάτων», στο *Αγγελική Πιτσέλα (επιμ.), Συνέδριο προς τιμή του ομότιμου καθηγητή κ. Στέργιου Αλεξιάδη: Ο δρόμος προς τη Δικαιοσύνη*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 2012, σ. 191.

5. Ενδεικτικά, βλ. Ηλίας Δασκαλάκης, *Η εγκληματικότητα της κοινωνικής αντίδρασης*, Αθήνα – Κομοτηνή 1985· Εύη Καρούζου, «Εγκλημα και συγκρότηση κράτους στην Ελλάδα κατά την οθωνική περίοδο: προτεραιότητες στην ποινικοποίηση των κοινωνικών συμπεριφορών», *Νεοελληνικά Ιστορικά* 2 (2010), σ. 11-36. Ειδικότερα για τα Επτάνησα, βλ. Παρασκευή Κοφιδά-Βρεττού, *Το έγκλημα και οι κοινωνικοί του προσδιορισμοί (Λευκάδα 1900-1940)*, Αθήνα – Κομοτηνή 1998· Thomas W. Gallant, «Honor, Masculinity, and Ritual Knife Fighting in Nineteenth-Century Greece», *The American Historical Review* 105.2 (Απρ. 2000), σ. 359-382· Παρασκευή Κοφιδά-Βρεττού, «Παιχνίδι – Ψυχαγωγία, παιδικότητα και ενηλικότητα. Λεκτικά – τελεστικά “συμβάντα” βίας και ανταγωνισμού στην παραδοσιακή κοινωνία», *Επετηρίς Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών* Θ' (2003), σ. 125-148· η ίδια, «Λευκάδα: Η γυναίκα στο έγκλημα. Διαφυλική διαλεκτική – Συνομιλία δραστών και θυμάτων. Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικά δεδομένα (Λευκάδα, 1900-1940)», *Πρακτικά Η' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. II Β, Αθήνα 2009, σ. 309-345· Gallant, «Puzzles of the Past», σ. 136-156.

6. Πρόχειρα, βλ. Ρίκα Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή της νεανικής εγκληματικότητας τον 19<sup>ο</sup> αιώνα (1833-1911)*, Αθήνα – Κομοτηνή 1994.

7. Εξάρεση αποτελεί η μελέτη της Κοφιδά-Βρεττού για τη Λευκάδα του πρώτου μισού του 20<sup>ου</sup> αιώνα. Βλ. Κοφιδά-Βρεττού, «Παιχνίδι – Ψυχαγωγία», σ. 125-148.

8. Ως «παραβατικότητα» εκλαμβάνεται στην παρούσα μελέτη μόνο όποια ενέργεια

αφορά μόνο τον ενήλικο πληθυσμό μιας κοινωνίας, αφού συχνά εντοπίζονται παραβατικές ενέργειες –στην πλειονότητά τους ήσσονος σημασίας, συγκριτικά με αυτές των ανήλικων– και στους ανήλικους. Υπό το πρίσμα αυτό –και με δεδομένο το βιβλιογραφικό κενό για το θέμα– η παρούσα μελέτη στρέφει το ενδιαφέρον της στην παραβατικότητα των ανήλικων Ιθακήσιων κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας (1815-1864) σε μια προσπάθεια α) να ανιχνεύσει το είδος της παραβατικής συμπεριφοράς των ανήλικων στο νησί, β) να εξετάσει πόσες από αυτές τις παραβατικές δράσεις στράφηκαν εναντίον του κράτους («κατά της δημόσιας τάξης»)⁹ ή των συμπολιτών τους («κατά του προσώπου»¹⁰ και «της ιδιοκτησίας»¹¹), γ) να ερμηνεύσει τις ποσοτικές και ποιοτικές διακυμάνσεις του «εγκλήματος» στον χώρο των ανήλικων με βάση τις κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις της εποχής, δ) να εντοπίσει, ενδεχομένως, το όποιο ενδιαφέρον της Πολιτείας για τους ανήλικους παραβάτες¹². Επιπρόσθετα, από τα ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα που θα προκύψουν, ο αναγνώστης θα μπορέσει να συγκρίνει τις ομοιότητες και τις διαφορές που παρουσιάζουν ως προς την παραβατικότητά τους οι διαφορετικές ηλικιακές ομάδες των Ιθακησίων τα έτη 1845-1865¹³.

έγινε αντιληπτή από την Πολιτεία μέσω των σχετικών πειθαρχικών θεσμών και των ποινών που αυτή επέβαλε στους παραβάτες.

9. Στα αδικήματα «κατά της δημόσιας τάξης» εντάσσουμε τη διατάραξη της δημόσιας τάξης και της κοινής ησυχίας, τη μη υπακοή στις αστυνομικές διαταγές, τις επιθέσεις κατά συνομικών οργάνων, τη μη καταβολή χρηματικών προστίμων κ.λπ. Βλ. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

10. Στα συγκεκριμένα αδικήματα ανήκουν οι φόννοι και οι απόπειρες φόννων, οι παιδοκτονίες, οι βιασμοί, οι επιθέσεις κατά προσώπου, οι αποπλανήσεις, οι σωματικές βλάβες, οι εξυβρίσεις κ.λπ. Βλ. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26· Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή*, σ. 91, 128-129.

11. Στα αδικήματα κατά «της ιδιοκτησίας» συγκαταλέγονται οι ληστείες, οι κλοπές, οι εκβιασμοί, οι εμπρησμοί, η φθορά ξένης περιουσίας κ.λπ. Βλ. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26· Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή*, σ. 91, 128-129· Καρούζου, «Εγκλημα», σ. 13, 15.

12. Γρηγόριος Κασιμάτης, «Περί επτανησιακού πολιτισμού», *Πρακτικά Γ΄ Πανιωνίου Συνεδρίου (23-29 Σεπτεμβρίου 1965)*, τ. Α΄, Αθήνα 1969, σ. 127-131· Μιράντα Παξιμαδοπούλου-Σταυριανού, *Οι εξεγέρσεις της Κεφαλληνίας κατά τα έτη 1848-1849*, διδ. διατριβή, Πάντειος Ανώτατη Σχολή Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα 1980, σ. 3.

13. Η ύπαρξη επίσημων βιβλίων (κατάστιχα) στο δεσμωτήριο με τα προσωπικά δεδομένα των ανήλικων και ενήλικων φυλακισμένων –και οι συχνές επισημάνσεις για υποχρεωτική και ορθή τήρησή τους στους «Περί δεσμωτηρίων κανονισμούς»– αποδεικνύει το ενδιαφέρον των Βρετανών να διασφαλίσουν την εύρυθμη λειτουργία του σωφρονιστικού συστήματος που είχαν οικοδομήσει, να καταπολεμήσουν την παραβατικότητα στα Ιόνια νησιά και να διαφυλάξουν τη δημόσια τάξη. Εντούτοις, η ύπαρξη του εξεταζόμενου

Η ενασχόληση του γράφοντος με έκνομες δραστηριότητες Επτανησίων κατά την περίοδο της Βρετανικής Προστασίας αποτελεί μια σχετικά παλαιά υπόθεση, η οποία ξεκίνησε στις αρχές της δεκαετίας του 2010 στο πλαίσιο μιας έρευνας για το δεσμοτήριο της Ιθάκης<sup>14</sup> και τους «φιλοξενούμενους» του τα έτη 1836-1866. Οι μελέτες που προέκυψαν από το εξεταζόμενο αρχειακό υλικό (στα ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης) είχαν σχέση με τους ενήλικες τροφίμους –άνδρες και γυναίκες– στο συγκεκριμένο σωφρονιστικό κατάστημα<sup>15</sup>. Τα τεκμήρια που μελετήθηκαν αφορούσαν τρία επίσημα βιβλία καταγραφής των κρατουμένων (κατάστιχα), τα οποία τηρούνταν στο δεσμοτήριο. Ωστόσο, τα κατάστιχα αυτά εκτός από τους ενήλικες παρέχουν στους ερευνητές στοιχεία και για τον ανήλικο πληθυσμό της Ιθάκης, ο οποίος «φιλοξενήθηκε» την εν λόγω περίοδο στην ειρκτή του νησιού, έστω και για μικρό χρονικό διάστημα, καθώς και για τις ποινές που του επιβλήθηκαν<sup>16</sup>.

αρχειακού υλικού ίσως αποτυπώνει και την πρόθεση των Βρετανών να περιορίσουν φαινόμενα υπέρβασης καθηκόντων εκ μέρους των ελεγκτικών και κατασταλακτικών οργάνων (αστυνομικοί, χωροφύλακες, σωφρονιστικοί υπάλληλοι), τα οποία μπορούσαν παράνομα να φυλακίσουν οποιονδήποτε επιθυμούσαν. Στην προκειμένη περίπτωση η καταγραφή των ατόμων στα κατάστιχα του δεσμοτηρίου εξασφάλιζε τη νομιμότητα των συλλήψεων. Βλ. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 131 (Κέρκυρα, 17 Ιουνίου 1833), σ. 7, 9, αρ. 495 (Κέρκυρα, 8/20 Ιουνίου 1840), σ. 8. *Ποινικός Κώδικς του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, Κέρκυρα 1851, σ. 107. Διονύσης Μοσχόπουλος, «Η συγκρότηση αστυνομικής αρχής στα Ιόνια νησιά και οι δραστηριότητές της. Ένας διοικητικός νεωτερισμός που εφάρμοσαν οι γαλλικές αρχές κατοχής (1807-1814)», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-1992*, διεύθυνση Νίκος Καρασιδάκης, Αθήνα 1993, σ. 42. Νίκος Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός στα Ιόνια Νησιά επί βρετανικής Προστασίας: Το δεσμοτήριο Ιθάκης», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 15 (2014), σ. 477.

14. Στη μελέτη χρησιμοποιείται ο όρος «δεσμοτήριο» για τον χώρο όπου φυλακίστηκαν οι Ιθακήσιοι, στους οποίους επιβλήθηκαν ποινές από τα ελεγκτικά και δικαστικά όργανα του νησιού, επειδή, σύμφωνα με τον Οργανικό Νόμο του 1845, μόνο οι φυλακές της Κέρκυρας και της Κεφαλονιάς μπορούσαν να ονομάζονται Σωφρονιστήρια. Βλ. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 25 (Κέρκυρα, 9/21 Ιουνίου 1845), σ. 7. Όσον αφορά το κτηριακό συγκρότημα του δεσμοτηρίου και την ιστορική του διαδρομή στα 80 και πλέον χρόνια λειτουργίας του (1829-1912), βλ. Νίκος Τόμπρος, «Δεσμοτήριο Ιθάκης: Η εγκληματικότητα στο νησί την περίοδο της βρετανικής Προστασίας», *Πρακτικά Ι' Διεθνούς Πανιονίου Συνεδρίου (Κέρκυρα, 30.4 – 4.5. 2014)*, τ. ΙΙ, *Ιστορία – Εκκλησία – Ιστορία της Τέχνης* [= *Κερκυραϊκά Χρονικά Θ'* (2016)], Κέρκυρα 2016, σ. 152-155, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

15. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 474-504· ο ίδιος, «Δεσμοτήριο Ιθάκης», σ. 166-179.

16. Σχετικά με τα τρία κατάστιχα, α) *Επισκέψεις των φυλακισμένων στον δημόσιον ιατρόν και καταστάσεις φυλακισμένων στο Λαζαρέτο (1836-1854)*, β) *Ανάγραφον*

Ο γεωγραφικός και χρονικός προσδιορισμός της παρούσας εργασίας υπαγορεύτηκε όχι μόνο από την ποιότητα του τεκμηριωτικού υλικού αλλά και από το γεγονός ότι η επτανησιακή κοινωνία τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο παρουσίαζε βασικές δομικές διαφορές, συγκριτικά με τον υπόλοιπο ελλαδικό χώρο. Συγκεκριμένα, το «Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων» διέθετε μια τυπική κοινωνική και οικονομική δομή ευρωπαϊκής –μη βαλκανικής– περιοχής με έντονο το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα και με μια πολιτική ωριμότητα που είχε προκύψει εξαιτίας των ποικίλων και πολλών κυριαρχιών (1797-1815). Επιπλέον, υπήρχε ένα καλά οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, και αξιόλογα ναυτεμπορικά δίκτυα από και προς την ανατολική λεκάνη της Μεσογείου και τον Εύξεινο Πόντο, τα οποία εξασφάλιζαν στους κατοίκους οικονομική ευμάρεια. Συγχρόνως, το κράτος των Ιονίων νησιών είχε έντονη πνευματική και καλλιτεχνική δραστηριότητα, ενώ οι πολίτες του είχαν ήδη εξοικειωθεί –τα χρόνια της «Επτανήσου Πολιτείας» (1800-1808)– με την αίσθηση της ελευθερίας<sup>17</sup>. Κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας αυξήθηκαν οι αντιδράσεις στα Ιόνια νησιά εναντίον των Βρετανών<sup>18</sup>, ενώ πλήθαιναν όλο και περισσότερο οι φωνές που ζητούσαν την Ένωση των Επτανήσων με το Ελληνικό Βασίλειο<sup>19</sup>.

### *Το δεσμοκτήριο της Ιθάκης*

Ο Οργανικός Νόμος του 1845 όριζε στην ενότητα «Περί του σωφρονιστικού συστήματος» ότι τη διαχείριση του δεσμοκτηρίου στο νησί θα αναλάμβανε μια Εφορευτική Επιτροπή, αποτελούμενη από τον Υπαρχο, τον Διευθυντή της Εκτελεστικής Αστυνομίας και τον ιατρό του σωφρονιστικού καταστήματος. Η επιτροπή αυτή μπορούσε να διορίζει και τους δεσμοφύλακες, όφειλε να επισκέπτεται εβδομαδιαίως και να ελέγχει τους χώρους διαμονής των κρατουμένων, το φαρμακείο, το νοσοκομείο, να τηρεί τα επίσημα

---

του Ιερέως επί της ηθικότητας των δεσμιών, γ) Κατάστιχον Δημοσίων Φυλακών – Αστυνομία (1854-1866), τα οποία μελετήθηκαν, και τις παραμέτρους που καταγράφουν βλ. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 475-476.

17. Tompros, Papadouris, «The Monitorial System», σ. 22.

18. Σχετικά με τις εξεγέρσεις στην Κεφαλονιά τα έτη 1848 και 1849, πρόχειρα βλ. Παξιμαδοπούλου-Σταυριανού, *Οι εξεγέρσεις*, σ. 103-239.

19. Νικόλαος Μοσχονάς, «Το Ιόνιο Κράτος», *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΓ', Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977, σ. 208-217· Νίκος Καραπιδάκης, «Ιόνια Νησιά (1815-1864). Προστασία, το πρόσχημα της Αγγλοκρατίας», *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τ. 4, Αθήνα 2003, σ. 276-282· Γεώργιος Λεοντσίνης, *Ζητήματα επτανησιακής κοινωνικής ιστορίας*, Αθήνα 2005, σ. 248, 251-253, 263-269.

βιβλία και να εξετάζει την εφαρμογή των κανόνων λειτουργίας και την καθαρότητα του χώρου<sup>20</sup>. Παρά τους ελέγχους που όριζαν οι «Περί των Δεσμωτηρίων» κανονισμοί, τους οποίους, όπως φαίνεται από τα κατάστιχα, πραγματοποιούσαν τακτικά οι αρμόδιοι, δεν ήταν σπάνιες οι επικρίσεις για τη λειτουργία των χώρων κράτησης και το προσωπικό<sup>21</sup>. Αν και δεν διαθέτουμε στοιχεία για τις συνθήκες κράτησης στον εδώ εξεταζόμενο χώρο εγκλεισμού, μπορούμε να αναλογιστούμε πώς θα ήταν, βασιζόμενοι αφενός στη σχετική βιβλιογραφία<sup>22</sup> για παρόμοιους χώρους και αφετέρου στις ασθένειες των κρατουμένων τα έτη 1836-1846<sup>23</sup>. Η νοσηρότητα των εγκλείστων οφειλόταν ασφαλώς και στις ανθυγιεινές συνθήκες κράτησης<sup>24</sup>, στην έλλειψη αερισμού των χώρων και στη μικρή ποσότητα και κακής ποιότητας διατροφή<sup>25</sup>. Επιπρόσθετα, στο δεσμωτήριο της Ιθάκης εντοπίζονται και «μανιακοί» και «φρενοβλαβείς», αν και υπήρχε γι' αυτούς κατάλληλο ίδρυμα και στην Κέρκυρα (Μανιοκομείον), γεγονός που καθιστούσε ακόμα πιο δύσκολη τη «διαμονή» των υπόλοιπων κρατουμένων.

Το δεσμωτήριο στα μέσα του 19<sup>ου</sup> αιώνα αποτελείτο από τέσσερα μέρη: α) το *Επανορθωτικόν Οίκημα / οίκος / δωμάτιον*<sup>26</sup>, όπου φυλακίζονταν οι καταδικασθέντες για πλημμελήματα (correzionale), β) τον χώρο των εγκλείστων για πταιίσματα, γ) τον χώρο των καταδικών για κακουργήματα και δ) τους χώρους για τον (αρχι)δεσμοφύλακα και το «σώμα φυλάξεως»<sup>27</sup>. Ωστόσο, αν και υπήρχαν ξεχωριστά μέρη για τους κρατουμένους των διαφορετικών αδικημάτων (πλημμελήματα, πταιίσματα), αυτοί

20. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 25 (Κέρκυρα, 9/21 Ιουνίου 1845), σ. 9, 17-18, 28.

21. Ανδρέας Λασκαράτος, *Άπαντα*, Αθήνα 1959, σ. 321-340· επιπρόσθετα, βλ. Αλεξάνδρα Μοσχοπούλου, «Παρέμβαση του Ανδρέα Λασκαράτου για βελτίωση των συνθηκών στις φυλακές Αργοστολίου (1860). Πληροφορίες από ανέκδοτες πηγές», *Πρακτικά ΣΤ' Πανιωνίου Συνεδρίου (Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997)*, τ. Γ', Αθήνα 2002, σ. 2411.

22. Νέστωρ Κουράκης, «Το σωφρονιστήριο της Κεφαλληνίας και η διαβίωση των κρατουμένων σ' αυτό κατά τα τελευταία έτη της Αγγλοκρατίας. Δύο ενδιαφέρουσες μαρτυρίες», στο *Χαρμόσυνο Αριστοβούλου Μάνεση. Δίκαιο (Διεθνές-Ευρωπαϊκό-Ιδιωτικό-Ποινικό). Κοινωνιολογία Δικαίου, Πολιτική Επιστήμη – Πολιτική Ιστορία*, τ. ΙΙΙ, Αθήνα – Κομοτηνή 1999, σ. 135-171.

23. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25.

24. Κουράκης, «Το σωφρονιστήριο», σ. 159.

25. Λασκαράτος, *Άπαντα*, σ. 331-332, 338, 339.

26. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 495 (Κέρκυρα, 8/20 Ιουνίου 1840), σ. 16.

27. *Οικιστικά της Ιθάκης. Αρχιτεκτονικά σχέδια από την περίοδο 1820-1865*, ΓΑΚ, Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, Ιθάκη 2006, σ. 198-199.

διέμεναν –σύμφωνα με το αρχαιακό υλικό– συνωστισμένοι στο *Επανορθωτικόν Οίκημα*<sup>28</sup>. Προφανώς η συνύπαρξη αυτή είχε άμεση σχέση με τον περιορισμένο αριθμό των εγκλειστων που κατά διαστήματα βρίσκονταν στο δεσμοκτήριο. Τα κατάστιχα δεν διευκρινίζουν, επίσης, αν οι ανήλικοι συνυπήρχαν στο *Επανορθωτικόν Οίκημα* με ενήλικες άνδρες ή γυναίκες. Σε μια τέτοια περίπτωση, ο συγχρωτισμός ανήλικων και ενήλικων θα μπορούσε να αποτελέσει αρνητικό παράγοντα στη διαδικασία διαπαιδαγώγησης των νεαρών Ιθακήσιων. Διαχωρισμός πάντως των κρατουμένων φαίνεται ότι υπήρχε μόνο ως προς τη νομική τους «κατάσταση»: οι υπόδικοι εμφανίζονται να διαμένουν ξεχωριστά από τους υπόλοιπους έγκλειστους<sup>29</sup>.

### *Δικαιοσύνη και ποινές*

Έως το 1841, η πολιτική νομοθεσία που ίσχυε στα Επτάνησα ήταν ένα βενετικό δημιούργημα το οποίο κληροδοτήθηκε अपαράλλακτο στους επόμενους κυριάρχους των νησιών του Ιονίου. Με την ψήφιση της νέας αστικής νομοθεσίας (19 Απριλίου 1841)<sup>30</sup> και τον εκσυγχρονισμό της δικαιοσύνης οι προηγούμενοι βενετικοί νόμοι έπαψαν να ισχύουν<sup>31</sup>. Συγχρόνως, τέθηκαν σε ισχύ ο Ποινικός και Εμπορικός Κώδικας, και η Ποινική και Πολιτική Δικονομία<sup>32</sup>. Σύμφωνα με την καινούργια νομοθεσία, τη διαχείριση της πολιτικής και ποινικής δικαιοσύνης στο «Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων» είχαν: α) τα ειρηνοδικεία, β) τα μονομελή και τριμελή πρωτοδικεία, γ) τα μονομελή και τριμελή εμποροδικεία, δ) οι ανακριτικές αρχές, ε) τα πταισματοδικεία, στ) τα πλημμελειοδικεία και ζ) τα κακουργιοδικεία<sup>33</sup>. Εντούτοις, στα μικρότερα νησιά, όπως η Ιθάκη<sup>34</sup>, τη διαχείριση της δικαιοσύνης

28. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμοκτήριο», φάκ. 26.

29. Ό.π.

30. Πιερίνα Κοριατοπούλου-Αγγέλη, «Η εξέλιξη του Αστικού Δικαίου στην Επτάνησο. Εισαγωγή και διατήρηση του Ιόνιου Αστικού Κώδικα», *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου, Η Ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα (1864-2004)*, τ. Α', Ιστορία, Αθήνα 2005, σ. 285.

31. Σχετικά με τη νομοθεσία που ίσχυε στα Ιόνια Νησιά από το 1841 και έπειτα ως «θεσμός αποικιακού ελέγχου και κυριαρχίας», βλ. Σάκης Γκέκας, *Ξενοκρατία. Οικονομία, κοινωνία και κράτος στα Επτάνησα (1815-1864)*, Αθήνα 2021, σ. 112-113.

32. Παξιμαδοπούλου-Σταυριανού, *Οι εξεγέρσεις*, σ. 4-5. Καραπιδάκης, «Ιόνια Νησιά», σ. 274.

33. *Οργανισμός των Δικαστηρίων του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, Κέρκυρα 1851, σ. 1-2· Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος, «Η επί της Αγγλικής Προστασίας Επτανήσιος Πολιτεία και τα κόμματα», *Πρακτικά Γ' Πανιονίου Συνεδρίου (23-29 Σεπτεμβρίου 1965)*, Παράρτημα, Αθήνα 1969, σ. 18-19.

34. «Άρθ. 1 Εις τας τρεις μικράς νήσους, Ιθάκην, Κύθηρα και Παξούς, το τριμελές

είχαν αναλάβει διορισμένοι «αναπληρωματικοί Δικασταί σταθεροί και με Ένταλμα», οι οποίοι περιόδευαν και συγκροτούσαν το Κακουργιοδικείο, το Ειρηνοδικείο, το Εμποροδικείο, το Πλημμελειοδικείο και το Πταισματοδικείο<sup>35</sup>. Σημαντικό επίσης ρόλο στην απονομή –ολιγοήμερων– ποινών στα νησιά του Ιονίου είχε και η Εκτελεστική Αστυνομία<sup>36</sup>. Στα μεγαλύτερα νησιά (Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Ζάκυνθο, Λευκάδα) τα δικαστήρια και οι ανακριτικές αρχές συγκροτούνταν από έναν πρόεδρο, τρεις δικαστές των ανώτερων δικαστηρίων και τρεις δικαστές των αρχείων.

Ο Ποινικός Κώδικας<sup>37</sup> κατηγοριοποιούσε τα αδικήματα σε κακουργήματα, πλημμελήματα και πταίσματα<sup>38</sup>. Οι προβλεπόμενες από τον Κώδικα ποινές ορίζονταν κατά είδος και βαθμό. Στις «εγκληματικές ποινές» συγκαταλέγονταν: α) η θανάτωση, β) τα δημόσια καταναγκαστικά έργα, γ) η φυλάκιση, δ) ο εγκληματικός περιορισμός και ε) η απαγόρευση ανάληψης δημοσίου αξιώματος. Στις επανορθωτικές ποινές ανήκαν: α) η φυλάκιση, β) ο επανορθωτικός περιορισμός και γ) η ειδική απαγόρευση. Αστυνομικές

πρωτοδικείον και εμποροδικείον, και το κακουργιοδικείον θέλουν συγκροτείσθαι εκ των τριών προέδρων των αυτών νήσων. 2. Οι ειρημένοι τρεις πρόεδροι θέλουν συγκροτεί τριμελές δικαστήριον, το οποίον κατά καιρούς παρά της Εκτελεστικής Εξουσίας προσδιοριζόμενους, θέλει περιέρχεται κατά σειράν εις τας ειρημένας μικράς νήσους προς εκδίκασιν όλων των εις την αρμοδιότητα του τριμελούς πρωτοδικείου και του εμποροδικείου και του κακουργιοδικείου μιας εκάστης αυτών υπαγομένων υποθέσεων. 3. Έκαστος των ειρημένων τριών προέδρων κατά τάξιν θέλει προεδρεύει του προμνησθέντος δικαστηρίου εις την νήσον της καθέδρας του» (17/29 Μαΐου 1845). *Οργανισμός των Δικαστηρίων*, σ. ζ'-η', 12-15.

35. Άγγελος Δεμπόνος, «Άσκηση της νομικής επιστήμης στα Επτάνησα και ιδιαίτερα στην Κεφαλονιά πριν από την Ένωση», *Παρασσός* 22 (1980), σ. 350.

36. Αλίκη Νικηφόρου-Testone, *Αρχείο Εκτελεστικής Αστυνομίας (1818-1866)*. Συνοπτικό ευρετήριο, Ιστορικό Αρχείο Κέρκυρας, Κέρκυρα 1991, σ. κβ'-κγ'. Η Εκτελεστική Αστυνομία μπορούσε, σύμφωνα με τις Αρχές, να δρα αυστηρά, δεν ήταν όμως ανεξέλεγκτη, αφού εντός 24 ωρών ο συλληφθείς από την Αστυνομία όφειλε να μάθει από την κατάλληλη Αρχή την αίτια της σύλληψής του και ακολούθως να δικαστεί. Βλ. Γεώργιος Μοσχόπουλος, «Ο θεσμός της Αστυνομίας των “Ηνωμένων Κρατών των Ιονίων Νήσων” και τα αρχεία της», στο Παναγιώτα Μοσχονά (επιμ.), *Το Ιόνιο Κράτος (1815-1864)*. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας, (Κέρκυρα, 21-24 Μαΐου 1988), Κέντρο Μελετών Ιονίου, Αθήνα 1997, σ. 301-309· ο ίδιος, *Ο θεσμός της Αστυνομίας στα Επτάνησα. Τα κεφαλληνιακά αρχεία της Εκτελεστικής Αστυνομίας (1815-1864)*, ΓΑΚ – Αρχεία Νομού Κεφαλονιάς, Αργοστόλι 1997, σ. 5-12.

37. Ο Ιόνιος Κώδικας τιτλοφορείτο «Codice Civile degli Stati Uniti dell Isole Ionie». Δέκα χρόνια αργότερα (1851) μεταφράστηκε στα ελληνικά ως «Πολιτικός Κώδηξ του Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων». Βλ. Κοριατοπούλου-Αγγέλη, «Η εξέλιξη», σ. 285.

38. *Ποινικός Κώδηξ*, σ. 3, 4· Gallant, «Puzzles of the Past», σ. 139.

ποινές θεωρούνταν: α) η κράτηση, β) ο κατ' οίκον περιορισμός και γ) η «από του τόπου απαγόρευσις». Τέλος, στις κοινές ποινές εντάσσονταν: α) η ειδική δήμευση, β) το πρόστιμο, γ) η απαγόρευση εξάσκησης κάποιας τέχνης ή επαγγέλματος, δ) η απαγόρευση κατοχής όπλων και ε) η κατά μόνας φυλάκιση<sup>39</sup>. Ο βαθμός σοβαρότητας της ποινής σχετιζόταν με τη χρονική διάρκειά της. Όσο για τα δικαστικά έξοδα, αυτά επιβάρυναν όποιον έχανε τη δίκη. Επιπρόσθετα, οι καταδικασθέντες σε χώρους εγκλεισμού υποχρεούνταν να καλύπτουν οι ίδιοι τα έξοδα διαβίωσής τους. Όποιος όμως αποδείκνυε την οικονομική του ένδεια απαλλασσόταν από τα δικαστικά και δικηγορικά έξοδα. Ο άπορος οφειλέτης φυλακιζόταν, έως ότου εξοφλήσει την οφειλή του, τρεφόμενος από την αρχή η οποία τον είχε συλλάβει<sup>40</sup>.

### *Η νεανική παραβατικότητα στην Ιθάκη (1845-1865)*

Σύμφωνα με τον Ποινικό Κώδικα, ανήλικος θεωρείτο όποιος δεν είχε συμπληρώσει το 18ο έτος της ηλικίας του και «άνηβο» (μη έφηβο) το άτομο που ήταν έως και 13 ετών<sup>41</sup>. Με βάση, λοιπόν, το συγκεκριμένο ηλικιακό όριο, μελετώνται στη συνέχεια οι Ιθακήσιοι ανήλικοι (δηλαδή όσοι έχουν συμπληρώσει μέχρι και το 17ο έτος της ηλικίας τους), στους οποίους επιβλήθηκαν ποινές από το Πλημμελειοδικείο, το Πταισματοδικείο και την Εκτελεστική Αστυνομία του νησιού, τις οποίες και εξέτισαν στο δεσμοκτήριο της Ιθάκης κατά τη διάρκεια των ετών 1845-1865<sup>42</sup>.

Η έρευνα στο αρχειακό υλικό κατέδειξε ότι στο δεσμοκτήριο εντοπίστηκαν –τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο– 434 περιπτώσεις ανήλικων (Πίν. 1).

39. *Ποινικός Κώδικς*, σ. 7, 11, 13-14· Παναγιώτης Γιωτόπουλος, «Οι Ιόνιοι Ποινικοί Κώδικες», *Β' Πανιώνιο Συνέδριον Πρακτικά – Ανακοινώσεις [=Κερκυραϊκά Χρονικά Π' (1967)]*, σ. 168-169.

40. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 131 (Κέρκυρα, 17 Ιουνίου 1833), σ. 7. Παναγιώτης Χιώτης, *Ιστορία του Ιονίου Κράτους από συστάσεως αυτού μέχρι ενώσεως (έτη 1815-1864)*, τ. Β', Ζάκυνθος 1877, σ. 12.

41. *Ποινικός Κώδικς*, σ. 37.

42. Αν και το τέλος της βρετανικής κυριαρχίας θεωρείται η 21<sup>η</sup> Μαΐου (2 Ιουνίου ν.η.) 1864, καθώς τότε ο Άγγλος αρμοστής Henry Knight Storcks παρέδωσε τα Ιόνια νησιά στον έκτακτο απεσταλμένο της ελληνικής κυβέρνησης Θρασύβουλο Ζαΐμη, το χρονικό όριο της παρούσας μελέτης ολοκληρώνεται το 1865. Βλ. Ελένη Κούκου, *Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία*, Αθήνα 1999, σ. 222-223. Η επέκταση του χρονικού ορίου της μελέτης πέραν της 21<sup>ης</sup> Μαΐου υπαγορεύτηκε αφενός γιατί στα Επτάνησα συνεχίστηκε και μετά το 1864 να ισχύει ο προηγούμενος Ποινικός Κώδικας και αφετέρου για να ερευνηθεί το πόσο η Ένωση της Ιθάκης με το ελληνικό κράτος (1864) διαφοροποίησε τα έως τότε δεδομένα στη νεανική παραβατικότητα.

Στην πραγματικότητα όμως επρόκειτο για 286 άτομα<sup>43</sup>, με ηλικίες από 6 έως 17 ετών, καθώς ορισμένοι ανήλικοι επανέλαβαν αξιόποινες πράξεις και ως εκ τούτου «επισκέφθηκαν» το δεσμοτήριο περισσότερες από μία φορές. Το γεγονός ότι ύστερα από την επιβολή της ποινής και τη φυλάκισή τους κάποιοι ανήλικοι (64 άτομα), όπως άλλωστε και ενήλικες<sup>44</sup>, επανέλαβαν πράξεις που τους οδήγησαν ξανά στον εγκλεισμό, καταδεικνύει ότι το σωφρονιστικό σύστημα που είχαν δημιουργήσει οι Βρετανοί, δεν εκπλήρωνε πάντοτε έναν από τους σημαντικότερους σκοπούς της ύπαρξής του, τη «βελτίωσιν της ηθικής καταστάσεως των φυλακισμένων»<sup>45</sup>. Ενδεχομένως αυτό γινόταν, γιατί από τη φύση της η ποινή περιοριζόταν περισσότερο στο τιμωρητικό της σκέλος και λιγότερο στο σωφρονιστικό. Ας επισημανθεί, ωστόσο, ότι ο προαναφερθείς σκοπός δεν μπορούσε να επιτευχθεί σε όλες τις περιπτώσεις των κρατουμένων στο δεσμοτήριο, αφού, εκτός των όποιων άλλων παραμέτρων (ιδιοσυγκρασία ατόμου, οικονομικοκοινωνικές συνθήκες κ.λπ.), οι ποινές κάθειρξης στο σωφρονιστικό κατάστημα της Ιθάκης –για την πλειονότητα των ανήλικων (77,7%)– σχετιζόνταν με πταισίματα, τα οποία τιμωρούνταν με φυλάκιση από κάποιες ώρες έως και λίγες ημέρες (Πίν. 2).

Μόνο σε αδικήματα «κατά του προσώπου» (π.χ. απόπειρα ανθρωποκτονίας, ανθρωποκτονία, βιασμός, σωματικές βλάβες κ.λπ.) ή «κατά της ιδιοκτησίας» (π.χ. κλοπή, εμπρησμός ναυταπάτη κ.λπ.) οι ποινές κυμάνθηκαν από αρκετές ημέρες έως και κάποιους μήνες. Στους ανήλικους Ιθακησίους απουσίαζαν τα μείζονος μορφής αδικήματα «κατά του κράτους» (π.χ. συμμετοχή σε εξεγέρσεις, στάσεις, συνωμοσίες, βοήθεια σε εχθρικές δυνάμεις, σύσταση συμμορίας, παρακίνηση για κακουργήματα κατά της εξωτερικής ή της εσωτερικής ασφάλειας κ.λπ.)<sup>46</sup> ή κατά του Συντάγματος<sup>47</sup>, ενέργειες δηλαδή οι οποίες στρέφονταν φανερά κατά της ανατροπής

43. Με δεδομένο ότι το αρχαιακό υλικό δεν καταγράφει στοιχεία για τα έτη 1848 και 1851, υποθέτουμε ότι ο συνολικός αριθμός των ανήλικων φυλακισμένων στο δεσμοτήριο του νησιού ξεπέρασε κατά πολύ τους συγκεκριμένους αριθμούς (434 περιπτώσεις, 286 άτομα).

44. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 490.

45. *Εφημερίς του Ενωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων*, αρ. 25 (Κέρκυρα, 9/21 Ιουνίου 1845), σ. 7· Παύλος Καλλιγιάς, *Μελέται νομικάί, πολιτικάί, οικονομολογικάί, ιστορικάί, φιλολογικάί κλπ και λόγοι εν τη Εθνοσυνελεύσει και τη Βουλή, τ. Α'*, Αθήνα 1899, σ. 103-104.

46. *Ποινικός Κώδηξ*, σ. 50-59.

47. Πρόκειται για αδικήματα όπως η διατάραξη της εκλογικής διαδικασίας, η αντιποίηση δημοσίας υπηρεσίας, η παραβίαση των συνταγματικών προνομίων και εγγυήσεων, η υπέρβαση αρμοδιοτήτων κ.λπ. Βλ. *ό.π.*, σ. 59-66.

της πολιτικής κατάστασης που είχε διαμορφωθεί στα νησιά (Πίν. 3)<sup>48</sup>. Σχετικά με τις συνηθέστερες «αποκλίνουσες» δραστηριότητες των ανηλίκων, αυτές συντελέστηκαν στον χώρο της οικονομίας ή είχαν οικονομική χροιά –συνήθως επιδίδονταν σε αυτές τα κατώτερα κοινωνικοοικονομικά στρώματα στο Βαθύ, την πρωτεύουσα δηλαδή του νησιού–, και αφορούσαν ναυταπάτες<sup>49</sup> και αγορανομικές παραβάσεις. Επιπρόσθετα, το αρχαιακό υλικό τεκμηριώνει ότι οι ελεγκτικοί μηχανισμοί της Ιθάκης παρακολουθούσαν τη συμπεριφορά των ανηλίκων και μετά την αποφυλάκισή τους. Μέσω, λοιπόν, των στοιχείων αυτών μπορούμε να «παρακολουθήσουμε» σε ποιες περιπτώσεις οι ανήλικοι «παραβάτες» είχαν καλή πορεία επανένταξης στην τοπική κοινωνία και σε ποιες «υποτροπίασαν»<sup>50</sup>.

Πίνακας 1  
«Κινητικότητα» των ανήλικων στο δεσμωτήριο Ιθάκης (1845-1865)

Έτος	Περιπτώσεις αγοριών	Περιπτώσεις κοριτσιών	Σύνολο περιπτώσεων	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο ατόμων
1845	2		2	2		2
1846	2		2	2		2
1847	2	1	3	2	1	3
1848	–		–			
1849	3	1	4	3	1	4
1850	18		18	15		15
1851	–		–			
1852	3		3	3		3
1853	3		3	3		3
1854	9		9	9		9

48. Όσον αφορά τα αντίστοιχα συμπεράσματα για τους ανήλικους, βλ. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 501-502.

49. *Ποινικός Κώδικς*, σ. 101. Σύμφωνα με την Κοφιδά-Βρεττού, η γενική οικονομική δυσπραγία, οι περιοδικές κρίσεις της οικονομίας σε μιαν ασταθή ιστορική εποχή και η καθολική τάση εξαπάτησης του κράτους εξωθούν τα χαμηλότερα οικονομικά στρώματα στην άσκηση περιορισμένης και περιστασιακής λαθρεμπορικής δραστηριότητας. βλ. Κοφιδά-Βρεττού, *Το έγκλημα*, σ. 134. Το λαθρεμπόριο, αν και σχετίζεται με τον χώρο της οικονομίας, αποτελεί στην πραγματικότητα πράξη κατά του κράτους.

50. Στο αρχαιακό υλικό με τίτλο: «Ανάγραφον του Ιερέως επί της ηθικότητος των δεσμιών» υπήρχε η παράμετρος: «Πληροφορία ληφθείσαι μετά την απελευθέρωσιν του δεσμίου». Βλ. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο», φάκ. 26, κατάστιχο 47.

Έτος	Περιπτώσεις αγοριών	Περιπτώσεις κοριτσιών	Σύνολο περιπτώσεων	Αγόρια	Κορίτσια	Σύνολο ατόμων
1855	4		4	4		4
1856	7		7	7		7
1857	18		18	14		14
1858	84	3	87	44	2	46
1859	52		52	30		30
1860	55		55	30		30
1861	33		33	15		15
1862	49		49	35		35
1863	61		61	51		51
1.1 – 21.5.1.1864	1		1	1		1
22.5 – 31.12.1865	22	1	23	11	1	12
<b>Σύνολο</b>	<b>428</b>	<b>6</b>	<b>434</b>	<b>281</b>	<b>5</b>	<b>286</b>

Πηγή: ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

Η πλειονότητα των 238 ανήλικων εγκλείστων στην ειρική της Ιθάκης –το 83,2% δηλαδή του συνόλου (286 άτομα) για τους οποίους διαθέτουμε ποιοτικά δεδομένα– ήταν γηγενείς (92,4% ή 220 άτομα)<sup>51</sup>. Στα τεκμήρια εντοπίζονται και περιπτώσεις ανήλικων, αν και ελάχιστες, από γεωγραφικές περιοχές εκτός νησιού. Επρόκειτο κυρίως για άτομα από άλλα νησιά του Ιονίου (Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Καστό, Κέρκυρα: 6,4%) και δευτερευόντως από το Ελληνικό Βασίλειο (Γαλαξίδι, Κόρινθο: 0,8%) και την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Προφανώς η παρουσία μη γηγενών ανήλικων γεωργών και ναυτικών στην Ιθάκη –εξαιτίας του νεαρού της ηλικίας τους– θα ήταν προσωρινή, εν αντιθέσει με όσους καταγράφονται στα αρχειακά τεκμήρια να ασκούν το επάγγελμα του υπηρέτη ή να είναι μαθητές, οι οποίοι, στο πλαίσιο των επαγγελματικών και μαθησιακών τους υποχρεώσεων, έπρεπε να κατοικούν σε πιο μόνιμη βάση στο νησί. Η ύπαρξη των συγκεκριμένων περιπτώσεων, εκτός από τις όποιες εμπορικές και επικοινωνιακές επαφές των Ιθακησίων, τεκμηριώνει ότι στην Ιθάκη κατέφευγαν ανήλικοι από κοντινά νησίδα (Καστό, Κάλαμο) για εκπαιδευτικούς λόγους, ελλείψει αντίστοιχων εκπαιδευτηρίων στις γενέτειρές τους.

51. Παρεμφερές ποσοστό (86%) καταγράφεται και στους ενήλικες Ιθακησούς. Βλ. Τόμπρος, «Δεσμωτήριο Ιθάκης», σ. 157.

Πίνακας 2  
Χρονική διάρκεια των ποινών σε περιπτώσεις ανήλικων  
Ιθακήσιων παραβατών (1845-1865)

Ποινή	Περιπτώσεις	Ποινή	Περιπτώσεις	Ποινή	Περιπτώσεις
12 ώρες	1	7 ημέρες	3	1 μήνας	3
1 ημέρα	84	7½ ημέρες	2	2 μήνες	2
26 ώρες	1	8 ημέρες	3	2½ μήνες	1
1½ ημέρα	5	8 ημέρες και πρόστιμο	2	3 μήνες	3
2 ημέρες	79	10 ημέρες	15	7 μήνες	1
3 ημέρες	117	11 ημέρες	2	7½ μήνες	1
3 ημέρες και πρόστιμο	9	12 ημέρες	3	8 μήνες	2
		14 ημέρες	4	15 μήνες	1
4 ημέρες	28	15 ημέρες	5	17 μήνες	1
4½ ημέρες	2	18 ημέρες	1		
5 ημέρες	5	19 ημέρες	3		
6 ημέρες	10	22 ημέρες	1	<b>Σύνολο</b>	<b>400</b>

Πηγές: ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

Όσον αφορά τους γηγενείς (220 άτομα), οι πηγές αποτυπώνουν ένα δυϊσμό μεταξύ πόλης και υπαίθρου ως ευκρινών «οντοτήτων», καθώς στο δεσμωτήριο φυλακίστηκαν ανήλικοι τόσο από το Βαθύ όσο και από τους υπόλοιπους αγροτικούς οικισμούς της Ιθάκης (Εξωγή, Κανελάτα, Κιόνη, Λεύκη, Μαντζαράτα, Παλιόρογγα, Πέρα Χωριό). Ο μεγαλύτερος, ωστόσο, όγκος ανήλικων προερχόταν από την πόλη (80,3%), καθώς μόνο 42 άτομα (19,7%) –από τα 286– κατάγονταν από την υπαίθρο. Με δεδομένα, λοιπόν, τα υπάρχοντα αριθμητικά στοιχεία και το γεγονός ότι μεγάλο ποσοστό των αδικημάτων στους ανήλικους σχετιζόταν με παραβατικότητα ήσσονος σημασίας, όπως η διατάραξη της δημόσιας τάξης ή η μη τήρηση των αστυνομικών διαταγών (Πίν. 3, 4), μπορούμε να υποθέτουμε ότι για την εκδήλωση αυτού του είδους της παραβατικής συμπεριφοράς –σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο– πρόσφορο έδαφος αποτελούσε ο αστικός χώρος του νησιού. Αυξημένη ενδεχομένως παραβατικότητα στην πόλη θα παρατηρείτο στο λιμάνι της, καθώς εκεί τα νεαρά άτομα αλλά και οι ενήλικες<sup>52</sup>

52. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 496.

μπορούσαν για ασήμαντη αφορομή –και δρώντας ομαδικά– να «μεταπηδήσουν» από τη νομιμότητα στην ανομία<sup>53</sup>. Όσο για τα αδικήματα «κατά των αρχών», σε αυτά υπερίσχυσαν –και στις δύο γεωγραφικές περιοχές του νησιού– οι άεργοι ή άνεργοι ανήλικοι, συγκριτικά με τους εργαζόμενους ή τους μαθητές. Συγκεκριμένα, στον αστικό χώρο της Ιθάκης τα ποσοστά των αδικημάτων «κατά των αρχών» στους άνεργους και στους εργαζόμενους ήταν 56,4% και 43,6% αντίστοιχα, ενώ στην ύπαιθρο 69,5% και 30,5%<sup>54</sup>. Στην πόλη, τέλος, στους ανήλικους –συγκριτικά με τον αγροτικό χώρο– περιορισμένα υπήρξαν τα αδικήματα «κατά του προσώπου» και «της ιδιοκτησίας», τα οποία εντοπίστηκαν κυρίως σε ηλικίες άνω των 13 ετών<sup>55</sup>.

**Πίνακας 3**  
**Αδικήματα ανήλικων (1845-1865)**

Αδικήματα	Περιπτώσεις	Αδικήματα	Περιπτώσεις
Αγορανομικές παραβάσεις	4	Εμπρησμός	1
Ανηθικότητα	1	Κλοπή	51
Ανθρωποκτονία / απόπειρα φόνου	4	Μη καταβολή προστίμων	48
Αντίσταση κατά των Αρχών	7	Ναυταπάτη	4
Ανυπακοή στις αστυνομικές διαταγές	107	Παραβάσεις του Ποινικού Κώδικα	15
Απόπειρα βιασμού	1	Σωματικές βλάβες	3
Διατάραξη δημόσιας τάξης	162	<b>Σύνολο</b>	<b>408</b>

Πηγές: ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

53. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26. Το λιμάνι της πόλης είναι [...] χώρος συγκρούσεων συνήθως μεταξύ αχθοφόρων λεμβούχων, εμπορευόμενων και άλλων λαϊκών ή περιθωριακών στοιχείων, που πολλές φορές συσπειρώνονται σε ομάδες και δρουν «εκ συστάσεως», βλ. Κοφιδά-Βρεττού, *Το έγκλημα*, σ. 49.

54. Προφανώς τα ανωτέρω ποσοστά επιβεβαιώνουν τα αντίστοιχα συμπεράσματα της Κοφιδά-Βρεττού για τη Λευκάδα. Συγκεκριμένα, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η οικονομική εξαθλίωση και οι κοινωνική εγκατάλειψη ενός πολυπληθούς «περιθωρίου», χωρίς απασχόληση και χωρίς τα αναγκαία μέσα συντήρησης, ανεβάξει τους εγκληματικούς δείκτες, βλ. Κοφιδά-Βρεττού, *Το έγκλημα*, σ. 80.

55. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

Εν αντιθέσει με τα προαναφερθέντα ποσοστά για τα αδικήματα «κατά των αρχών», τα αριθμητικά δεδομένα των καταστίχων καταδεικνύουν ότι στο σύνολο των αδικημάτων (Πίν. 3, 4) η πλειονότητα των ανήλικων παραβατών εξασκούσε κάποιο επάγγελμα ή ήταν μαθητές (56,4%). Ένα εξίςου όμως μεγάλο ποσοστό –και αυτό σε ηλικίες κάτω των 12 ετών– παρουσιάζεται χωρίς επαγγελματική ενασχόληση (43,6%). Όσον αφορά τις εργασίες αυτών των ατόμων, τα περισσότερα δραστηριοποιούνταν στη γεωργία και την κτηνοτροφία, και δευτερευόντως στην αλιεία και τη ναυσιπλοΐα (Πίν. 5). Παράλληλα, οι ανήλικοι της πόλης διαφοροποιούνταν επαγγελματικά από τους αντίστοιχους της υπαίθρου, αφού οι πρώτοι ασχολούνταν κυρίως με επαγγέλματα όπως αυτό του εμπόρου, του μαραγκού, του υποδηματοποιού, του υπηρέτη κ.λπ.

Με βάση τα προσωπικά δεδομένα των ανήλικων, που εντοπίζονται στο αρχειακό υλικό, τα άτομα ξεκινούσαν την επαγγελματική τους ενασχόληση στον αστικό χώρο του νησιού από το 13<sup>ο</sup> έτος της ηλικίας τους και έπειτα, ενώ στις αγροτικές περιοχές σε λίγο νεαρότερη ηλικία (12 ετών). Στα κατάστιχα πάντως καταγράφονται και περιπτώσεις ανήλικων που εργάζονταν ακόμα και από την ηλικία των 9 ετών<sup>56</sup>. Επιπρόσθετα, από τη μελέτη της επαγγελματικής ενασχόλησης των ανήλικων κρατουμένων προκύπτει η συχνή αλλαγή επιτηδεύματος<sup>57</sup>. Περισσότερες είναι οι αλλαγές μεταξύ ναυτικών επαγγελμάτων και γεωργοκτηνοτροφικών ασχολιών, αφού –όχι σπάνια– σε διαφορετικές εγγραφές ένας ανήλικος σημειώνεται άλλοτε ως ναυτικός ή ψαράς και άλλοτε ως γεωργός ή ποιμένας. Η διαπίστωση αυτή αποτυπώνει, εκτός των άλλων, και τον επισφαλή –έως και ανασφαλή– βιοπορισμό όσων ασχολούνταν με τα συγκεκριμένα επαγγέλματα. Παράλληλα, η μη υποχρεωτική κατάρτιση ενός νέου στα προαναφερθέντα επιτηδεύματα καθιστούσε τη μετάβαση από τη μια επαγγελματική κατηγορία στην άλλη ως μια διαδικασία αρκετά εύκολη<sup>58</sup>.

Από την επαγγελματική, επίσης, ενασχόληση των εξεταζόμενων κρατουμένων και από το μορφωτικό τους επίπεδο, όπως αυτά καταγράφονται στα κατάστιχα, προκύπτει ότι τα άτομα που ενεπλάκησαν σε ένδικη παραβατικότητα και συντέλεσαν με τη δράση τους στην «εκτράχυνση της κοινωνικής ζωής στο νησί», προέρχονταν από κοινωνικά στρώματα της Ιθάκης που αποκαλούμε λαϊκά. Επρόκειτο, δηλαδή, για γεωργούς και ποιμένες της

56. Ό.π.

57. Αντίστοιχη τάση καταγράφεται και στους ενήλικες κρατουμένους στο δεσμωτήριο της Ιθάκης. Βλ. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 498.

58. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

Πίνακας 4  
Αδικήματα ανήλικων φυλακισμένων ανά έτος (1854-1865)

Έτος	1854	1855	1856	1857	1858	1859	1860	1861	1862	1863	1864	1865
Αγορανομική παράβαση									4			
Ανθρωποκτονία / απόπειρα ανθρωποκτονίας						2						2
Αντίσταση κατά των αρχών	5		1				1					
Βιασμός										1		
Διατάραξη δημόσιας τάξης				3	32	20	27		37	39	4	
Εμπρησμός										1		
Κλοπή	1	3	7	10	14	4	3	6		2		1
Μη ηθική συμπεριφορά								1				
Μη καταβολή προστίμων		1		2	20	3	10	5	2	3	2	
Ναυταπάτη	1						3					
Παραβάσεις Ποινικού Κώδικα					10	1	1	1			1	1
Παραβίαση αστυνομικών διαταγών				5	12	20	9	20	9	26	5	1
Σωματική βλάβη							1		1			1
<b>Σύνολο</b>	<b>7</b>	<b>4</b>	<b>7</b>	<b>21</b>	<b>88</b>	<b>50</b>	<b>55</b>	<b>33</b>	<b>53</b>	<b>72</b>	<b>12</b>	<b>6</b>

Πηγές: ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

υπαίθρου αλλά και για τεχνίτες, μικρεμπόρους, ψαράδες και ναυτικούς της πόλης, που βίωναν εντονότερα τις όποιες οικονομικές κρίσεις συντελούνταν στην Ιθάκη και των οποίων ο βίος παλινδρομούσε συχνά σε καταστάσεις ανέχειας και ένδειας<sup>59</sup>. Η κακή οικονομική κατάσταση των συγκεκριμένων κοινωνικών στρωμάτων προφανώς και αποτυπώνεται και στα οικονομικής φύσης αδικήματα που διέπραξαν, τα οποία ως επί το πλείστον είχαν σχέση με τη μη καταβολή δικαστικών προστίμων και τις κλοπές. Η έλλειψη, τέλος, απασχόλησης στους ανήλικους και η απουσία οικονομικών μέσων συντήρησης στα άτομα αυτά υπήρξαν παράγοντες που συντέλεσαν στην αύξηση των δεικτών παραβατικότητας στον αστικό, κυρίως, χώρο του νησιού (Βαθύ).

Πίνακας 5  
Ασχολίες ανήλικων φυλακισμένων (1845-1865)

Ασχολία	Άτομα	Ασχολία	Άτομα	Ασχολία	Άτομα
Γεωργός	49	Μαθητής σχολείου	17	Σφαγέας	1
Δούλος / Υπηρέτης	14	Μαραγκός / Ξυλουργός	6	Υποδηματοποιός	9
Έμπορος	6	Ναύτης	15	Χωρίς έργο	108
Καλαντζής	1	Πιστικός	3	Ψαράς	8
Καραβοκύρης	1	Ποιμής	7		
Κτίστης	1	Σέβρος	1	<b>Σύνολο</b>	<b>247</b>

Πηγές: ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο: (Λαζαρέτο)», φάκ. 25, 26.

Ωστόσο, το αρχειακό υλικό δεν μας επιτρέπει να προσδιορίσουμε το μορφωτικό επίπεδο του συνόλου των ανήλικων παραβατών, καθώς σημειώνονται στοιχεία μόνο για 75 από αυτούς. Με βάση, λοιπόν, τα διαθέσιμα – ποιοτικά και ποσοτικά – δεδομένα, 28 νεαροί Ιθακήσιοι καταγράφονται χωρίς στοιχειώδεις μαθησιακές γνώσεις, 30 θεωρούνταν εγγράμματοι, ενώ 17 σημειώνονται ως μαθητές. Ο δείκτης εγγραματοσύνης ή αγραμματοσύνης κάποιου –την εν λόγω περίοδο– μπορεί να προσδιοριστεί από παραμέτρους του τεκμηρίου «Ανάγραφον του Ιερέως επί της ηθικότητας των δεσμίων», οι οποίες τιτλοφορούνταν: α) «Εάν εχρημάτησεν εις σχολείον», β) «Εάν Γράφει», γ) «Εάν Αναγινώσκει», δ) «Εάν γινώσκει αριθμητικήν»<sup>60</sup>. Η απουσία

59. Παρασκευή Κοφιδά-Βρεττού, «Αστικά και αγροτικά ήθη: Η ιδεολογία της εγκληματικής συμπεριφοράς. Από τη σύγκρουση στη σύνθεση», *Πρακτικά Έ Συμποσίου: «Σταθμοί στην πορεία της Λευκάδας τον 20<sup>ο</sup> αιώνα»*, Εταιρεία Λευκαδικών Μελετών, Αθήνα 2001, σ. 81.

60. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμωτήριο», φάκ. 26, κατάστιχο 47.

ορισμένων προσωπικών δεδομένων από τα κατάστιχα για τους νεαρούς κρατούμενους, όπως το μορφωτικό τους επίπεδο, σχετίζεται με τη μη συστηματική συμπλήρωσή τους από τους φύλακες στα βιβλία του δεσμοτηρίου. Προφανώς ο ολιγοήμερος εγκλεισμός των ανήλικων Ιθακησίων στον χώρο κράτησης καθιστούσε συχνά τέτοιου είδους ενέργειες περιττές.

Σύμφωνα με την παράμετρο «Παρά τίνος δημοσίας δυνάμεως εκρατήθη»<sup>61</sup>, από ποια δηλαδή δημόσια αρχή συνελήφθη ο ανήλικος, και σε ποιο μέρος παρέμεινε έως ότου του επιβληθεί η ποινή και οδηγηθεί στο δεσμοτήριο, προκύπτει ότι σε 410 περιπτώσεις αυτό πραγματοποιήθηκε από την Εκτελεστική Αστυνομία (370 περιπτώσεις ή 90,2%), τη Χωροφυλακή (28 περιπτώσεις ή 6,8%), το Ανακριτήριο (10 περιπτώσεις ή 2,5%), το Ειρηνοδικείο (1 περίπτωση ή 0,25%) και το Πλημμελειοδικείο (1 περίπτωση ή 0,25%). Παράλληλα η Εκτελεστική Αστυνομία και η Χωροφυλακή εμφανίζονται να επεμβαίνουν σε όλες τις παραβατικές συμπεριφορές των ανήλικων, εν αντιθέσει με το Ανακριτήριο, το Ειρηνοδικείο και το Πλημμελειοδικείο, τα οποία ενεπλάκησαν μόνο με πταίσματα και κακουργήματα (π.χ. κλοπές, σωματικές βλάβες, εμπρησμοί, φόννοι, απόπειρες φόνων κ.λπ.). Όσον αφορά τη δημόσια αρχή που επέβαλε την ποινή στους ανήλικους και τον εγκλεισμό τους στο δεσμοτήριο («Κατά διαταγήν ποίας Αρχής εφυλακίσθη») <sup>62</sup>, την πλειονότητα είχε –λόγω και της φύσης των αδικημάτων– η Εκτελεστική Αστυνομία (304 ή 74,1%), και ακολουθούν το Ανακριτήριο (52 ή 12,7%), το Πλημμελειοδικείο (42 ή 10,2%), το Αγορανομείο (6 ή 1,5%), το Κακουργιοδικείο (4 ή 1%), το Υγειονομείο (1 ή 0,25%) και το Κεντρικό Συμβούλιο (1 ή 0,25%). Από τα προαναφερθέντα αριθμητικά στοιχεία καθίσταται εμφανές το εύρος των αρμοδιοτήτων της Εκτελεστικής Αστυνομίας αλλά και η δύναμή της στην τοπική –και όχι μόνο– κοινωνία. Τέλος, η κράτηση των ανήλικων πραγματοποιήθηκε, όπως και στο σύνολο σχεδόν των κρατούμενων, στο *Επανορθωτικόν Οίκημα* του δεσμοτηρίου.

Οι νεαροί Ιθακησίοι που διέπραξαν αδικήματα, για τα οποία και καταδικάστηκαν με στερητική της ελευθερίας τους ποινή, κυμάνθησαν ηλικιακά από 6 έως και 17 ετών. Σχετικά με τις ηλικιακές τους κατηγορίες, οι περισσότεροι εξ αυτών ανήκαν στην κατηγορία του «άνηβου» (156 άτομα ή 55,6%), ενώ οι υπόλοιποι σε αυτήν του «έφηβου» (130 άτομα ή 45,4%). Το μεγαλύτερο ποσοστό των εξεταζόμενων παραβατών κυμαίνεται στις ηλικίες 12-16 ετών (66,5% ή 190 άτομα). Προφανώς το ευερέθιστο του νεαρού της ηλικίας, η έλλειψη αυτοκυριαρχίας, η εμπιστοσύνη στις σωματικές

61. ΓΑΚ – Τοπικό Αρχείο Ιθάκης, «Δεσμοτήριο», φάκ. 26.

62. Ο.π.

δυνάμεις, η έλλειψη αυξημένων οικογενειακών υποχρεώσεων, η θρασύτητα και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο συγκαταλέγονται στους παράγοντες που άμβλυναν την υποχρέωση των συγκεκριμένων ατόμων για κοινωνική ευπείθεια και τα οδηγούσαν τελικά ενώπιον των δικαστικών αρχών<sup>63</sup>. Όσο για τους ανήλικους παραβάτες γένους θηλυκού, ελάχιστοι εμφανίζονται στα τεκμήρια να συμμετέχουν σε αξιόποινες πράξεις, αφού σε ένα χρονικό διάστημα 21 ετών (1845-1865) εντοπίστηκαν μόνο 5 κοπέλες επί συνόλου 286 ατόμων (1,8%). Συνεπώς, όπως και στην περίπτωση των ενήλικων Ιθακήσιων, η παραβατικότητα προβάλλεται ως μια καθαρά ανδρική υπόθεση<sup>64</sup>.

Η εικόνα που αποτυπώνεται στα επίσημα βιβλία του δεσμοτηρίου για τα αδικήματα που διέπραξαν οι ανήλικοι Ιθακήσιοι την περίοδο 1845-1865 (Πίν. 3, 4), φανερώνει ότι στη συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα υπερίσχυσαν αδικήματα σχετικά με τη μη καταβολή δικαστικών εξόδων και προστίμων (11,8%), τη διατάραξη της δημόσιας τάξης και της κοινής ησυχίας (39,7%), της μη υπακοής στις αστυνομικές διαταγές (26,2%), αλλά και κατά της ιδιοκτησίας (12,7%). Πρόκειται δηλαδή για ελάσσονος σημασίας αδικήματα –πλημμελήματα (19,8%)<sup>65</sup> και πταίσματα (77,7%)<sup>66</sup>– και όχι κακουργήματα<sup>67</sup>, όπως προκύπτει, άλλωστε, και από τις ποινές που επιβλήθηκαν στους παραβάτες (Πίν. 2)<sup>68</sup>. Βάσει, λοιπόν, των ποινών, η συντριπτική πλειονότητα των νεαρών κρατουμένων δεν παρέμεινε στους χώρους του δεσμοτηρίου για περισσότερο από ένα μήνα (96,25%), ενώ το μεγαλύτερο ποσοστό τους εξέτισε ποινές που δεν υπερέβησαν τις τέσσερις ημέρες (80,8%).

Σε ορισμένες περιπτώσεις ανήλικων επιβλήθηκε αρχικά –αντί για εγκλεισμός– μια οικονομικής φύσης ποινή. Ωστόσο, η μη καταβολή του χρηματικού προστίμου από τους νεαρούς και τις οικογένειές τους –πιθανότατα εξαιτίας της οικονομικής ανέχειας– υπήρξε η αιτία που οδήγησε τελικά τα άτομα στον εγκλεισμό. Τα πρόστιμα αποτελούσαν βασική πηγή εσόδων για το κράτος, γι' αυτό και οι αρμόδιες αρχές ήταν ιδιαίτερα αυστηρές με

63. Κοφιδά-Βρεττού, *Το έγκλημα*, σ. 37-38.

64. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 491-492. Σχετικά με την αιτιολογία του φαινομένου, βλ. Κοφιδά-Βρεττού, «Λευκάδα: Η γυναίκα στο έγκλημα», σ. 316· Gallant, «Puzzles of the Past», σ. 138-139, 141-142.

65. *Ποινικός Κώδικς*, σ. 4, 11-13.

66. *Ό.π.*, σ. 4, 13-14.

67. *Ό.π.*, σ. 4, 8-9.

68. Ανάλογη εικόνα αποκομίζει κανείς και για τους ενήλικους Ιθακήσιους που φυλακίστηκαν στο δεσμοτήριο. Συγκεκριμένα, τα πλημμελήματα είχαν ποσοστό 9,4%, τα πταίσματα 86,4% και τα κακουργήματα 4,2%. Βλ. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 500.

τη μη καταβολή τους<sup>69</sup>. Επιπρόσθετα, κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου συχνότατη φαίνεται ότι υπήρξε η επιβολή προστίμων από την Εκτελεστική Αστυνομία και τον επιτετραμμένο για τα αγορανομικά θέματα Επαρχιακό Σύμβουλο. Οι διαπιστώσεις αυτού του είδους αποτυπώνουν όχι μόνο τα κοινωνικοοικονομικά κίνητρα των ανήλικων «εγκληματιών» αλλά και την αυστηρή στάση των πολιτικών αρχών του νησιού απέναντι σε οποιασδήποτε ενέργεια μπορούσε να διαταράξει, έστω και ελάχιστα, τη δημόσια τάξη, σε μια εποχή, μάλιστα, όπως τα τέλη της δεκαετίας του 1850, όταν η δυσαρέσκεια για τη βρετανική κυριαρχία διαρκώς διογκώταν (Πίν. 4). Ο φόβος, προφανώς, των αντιδράσεων και το ενδεχόμενο κοινωνικοπολιτικών εξεγέρσεων καθιστούσε τους Βρετανούς ιδιαίτερα αυστηρούς, ακόμα και με τα πολύ νεαρής ηλικίας άτομα και τις ελάχιστους σημασίας ανομιές τους. Σύμφωνα, επίσης, με τα πρόστιμα, ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι, αν και το «Ηνωμένο Κράτος των Ιονίων Νήσων» διέθετε δικό του νόμισμα (τον οβολό)<sup>70</sup>, το πρόστιμο δεν καταβαλλόταν σε οβολούς αλλά σε άλλα, διεθνή νομίσματα της εποχής, όπως τα σελίνια, τα δίστηλα, οι λίρες και τα δηνάρια. Μπορεί οι κοπές στο χάλκινο ιονικό νόμισμα να μην επαρκούσαν σε ποσότητα για την κάλυψη των καθημερινών αναγκών των Επτανήσιων, γι' αυτό και γίνονταν συναλλαγές και σε ξένα νομίσματα, εντούτοις η χρησιμοποίησή τους αντανάκλα και τις ευρύτερες συνθήκες της νομισματικής κυκλοφορίας στη Μεσόγειο στα μέσα του 19<sup>ου</sup> αιώνα<sup>71</sup>. Συγχρόνως, η σημαντικότητα, ποσοτικά, χρήση βρετανικών νομισμάτων στις συναλλαγές των πολιτών με το κράτος αποτελεί απτή απόδειξη των πρακτικών διακυβέρνησης της βρετανικής κυριαρχίας στα Ιόνια νησιά<sup>72</sup>.

69. Άγγελος-Διονύσης Δεμπόνος, *Η πειθαρχική προστασία (Από τους αγώνες του λαού της Κεφαλονιάς)*, Αργοστόλι 1985, σ. 401-404.

70. Σχετικά με τον ιονικό οβολό και το νομισματικό σύστημα των Ιονίων νήσων την περίοδο 1815-1864, βλ. Νίκος Μοσχονάς, «Νομίσματα Επτανήσου Πολιτείας και Ιονίου Κράτους», στο *Η ιστορική διαδρομή της νομισματικής μονάδας στην Ελλάδα*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 2002, σ. 105-112· Κατερίνα Μπρέγιαννη, *Νεοελληνικό νόμισμα: Κράτος και ιδεολογία από την Επανάσταση έως τον μεσοπόλεμο*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2011, σ. 240-241.

71. Catherine Brégianni, «Monetary mechanisms and numismatic representations in the era of the first globalisation: the Greek paradigm of the 19<sup>th</sup> century», στο Georges Depeyrot, Catherine Brégianni, Marina Kovalchuk (επιμ.), *Three Conferences on International Monetary History*, Wetteren 2013, σ. 19-42 και κυρίως 19-22.

72. Τόσο η υιοθέτηση του βρετανικού νομισματικού συστήματος και η πραγματοποίηση των κοπών στο Λονδίνο όσο και ο τύπος των νομισμάτων απεικάζουν την εμπέδωση πλέον της αποικιακής διακυβέρνησης, βλ. Μπρέγιαννη, *Νεοελληνικό νόμισμα*, σ. 238.

Όσον αφορά την αυξητική τάση που καταγράφεται στα τεκμήρια –από τα τέλη της δεκαετίας του 1850 και έπειτα– σε αδικήματα κατά των αρχών (Πίν. 4), διαπιστώνουμε ότι η συγκεκριμένη συμπεριφορά των ανηλίκων είχε ως πρότυπο την παραβατικότητα των ενήλικων κατοίκων της Ιθάκης<sup>73</sup>, η οποία και συμπορευόταν με τη γενικότερη αντίδραση των Επτανησίων στην ξενική κυριαρχία. Πιθανότατα, λοιπόν, η πληθώρα των φωνών στα Ιόνια νησιά για Ένωση με το Ελληνικό Βασίλειο –την εν λόγω περίοδο– έκανε τους Ιθακήσιους να αμφισβητούν όλο και εντονότερα τους θεσμούς και το κανονιστικό πλαίσιο που είχαν δημιουργήσει οι Βρετανοί, και παράλληλα καθιστούσαν τους ελεγκτικούς κρατικούς μηχανισμούς πιο αυστηρούς στην απονομή ποινών, ακόμα και σε ανήλικους. Στη διαπίστωση περί αμφισβήτησης της βρετανικής κυριαρχίας από τους νέους του νησιού καταλήγουμε και από το ότι στη μετά την Ένωση με την Ελλάδα (21.5.1864) εποχή ελαχιστοποιήθηκαν οι περιπτώσεις αδικημάτων από ανήλικους κατά της δημόσιας τάξης (Πίν. 4).

Οι εξεταζόμενες αρχειακές πηγές, τέλος, δίνουν τη δυνατότητα στους ερευνητές να εντοπίσουν και τα ποιοτικά χαρακτηριστικά των 64 ανηλίκων που ανέπτυξαν έντονη παραβατική συμπεριφορά στην Ιθάκη την περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας, με συνέπεια να «φιλοξενηθούν» συχνά στη ειρική του νησιού. Επρόκειτο για άτομα τα οποία δεν εργάζονταν ή εργάζονταν περιστασιακά. Σχετικά με το μορφωτικό τους επίπεδο, αυτό ήταν από ανύπαρκτο έως πολύ χαμηλό. Οι περισσότεροι από τους συγκεκριμένους νεαρούς εμφανίζονται να μην έχουν λάβει ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση, κάποιοι λίγοι την έχουν λάβει ελλιπώς, ενώ ελάχιστοι σημειώνονται ως μαθητές. Όσο για τις παραβατικές συμπεριφορές που τους οδήγησαν αρκετές φορές στο δεσμωτήριο, οι περισσότεροι από αυτούς διέπραξαν αδικήματα κατά των αρχών (π.χ. διατάραξη δημόσιας τάξης και κοινής ησυχίας, απείθεια κατά των αρχών κ.λπ.) και μόνο ελάχιστοι πραγματοποίησαν αδικήματα «κατά του προσώπου» ή «κατά της ιδιοκτησίας». Επρόκειτο, δηλαδή, για έκνομες πράξεις που εκλαμβάνονταν από τον Ποινικό Κώδικα ως αντίσταση κατά των «δημοσίων δυνάμεων»<sup>74</sup>.

## Επιλογικά

Τα αριθμητικά στοιχεία που παρουσιάστηκαν στην παρούσα μελέτη, είναι μεν ακριβή ως προς τις υποθέσεις που εκδικάστηκαν και οδήγησαν σε κατάδίκη τους ανήλικους κατηγορουμένους, πιθανότατα όμως απέχουν αρκετά

73. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 491-492.

74. Ό.π., σ. 491.

από τα πραγματικά ποσοστά παραβατικότητας που σημειώθηκαν κατά τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου στην Ιθάκη. Υπάρχει, άλλωστε, πάντοτε ένα ποσοστό «άδηλου» εγκλήματος που διαφεύγει από τον έλεγχο των κατασταλτικών μηχανισμών. Παρά ταύτα, τα διαθέσιμα ποσοτικά δεδομένα μάς επιτρέπουν να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε, εκτός από το είδος της νεανικής παραβατικότητας, και τον τρόπο λειτουργίας της δικαιοσύνης στα Επτάνησα και ειδικότερα στην Ιθάκη, καθώς και τις σχέσεις που η κοινωνία του νησιού ανέπτυξε με τη δικαιοσύνη. Παράλληλα, αποκαλύπτουν τη στάση, τα στερεότυπα και τις πρακτικές βάσει των οποίων ένα κοινωνικό σύνολο αντιμετωπίζει τα παραβατικά άτομα<sup>75</sup>.

Επιπρόσθετα, η έρευνα στα κατάστιχα των «φυλακισμένων στο Λαζαρέτο» την εικοσαετία 1845-1865, κατέδειξε ότι το δικαστικά διαπιστούμενο αδίκημα στο νησί, παρά τις όποιες ποσοτικές του διακυμάνσεις, συνδέθηκε άμεσα –και στην περίπτωση των ανηλίκων– με τους τρεις πόλους της κοινωνικής παραβατικότητας στη νεότερη εποχή: τη σωματική ακεραιότητα του ατόμου, την ιδιοκτησία και την κρατική εξουσία<sup>76</sup>. Σε αντίθεση όμως με το Ελληνικό Βασίλειο, όπου η διαπροσωπική βία διατήρησε τα προβάδισμα σε όλον τον 19<sup>ο</sup> αιώνα<sup>77</sup>, στην Ιθάκη η νεανική παραβατικότητα υπήρξε λιγότερη σύνθετη, καθώς κυριάρχησαν στα νεαρά άτομα –από τα τέλη της δεκαετίας του 1850 και έως την Ένωση με την Ελλάδα– αδικήματα κατά της πολιτικής εξουσίας των Βρετανών. Επρόκειτο, ωστόσο, για ήσσονος σημασίας αδικήματα, όπως η διατάραξη της δημόσιας τάξης, η απείθεια στις αστυνομικές διαταγές, η μη καταβολή δικαστικών εξόδων και προστίμων κ.λπ.<sup>78</sup>. Ενάντια, λοιπόν, στο κράτος –ως θεσμοθετημένη οντότητα που νομοθετεί και δημιουργεί ελεγκτικούς και κατασταλτικούς μηχανισμούς– στράφηκε το μεγαλύτερο ποσοστό των αδικημάτων που διέπραξαν οι ανήλικοι Ιθακήσιοι στο νησί τους τις τελευταίες δεκαετίες της βρετανικής κυριαρχίας. Η συγκεκριμένη διαπίστωση όμως ίσως αποτυπώνει όχι μόνο τη μετάβαση της τοπικής κοινωνίας από την προβιομηχανική εποχή στη νεωτερική<sup>79</sup> αλλά

75. Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή*, σ. 45-46.

76. Σχετικά με τους συγκεκριμένους πόλους στο ελληνικό κράτος, βλ. Καρούζου, «Εγκλημα», σ. 11-12.

77. Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή*, σ. 134-135· Καρούζου, «Εγκλημα», σ. 28, 30.

78. Δεμπόνος, *Η πειθαρχική προστασία*, σ. 401-404. Στα αδικήματα κατά του κράτους εντάσσονται και αυτά «κατά της δημόσιας διαχείρισεως», αφού σε μια ταραγμένη ή μεταβατική εποχή, όπως στα Ιόνια νησιά στην προ της Ένωσης περίοδο, η παραβατικότητα λαμβάνει και πολιτικό χαρακτήρα.

79. Μπενβενίστε, *Η ποινική καταστολή*, σ. 134-135· Καρούζου, «Εγκλημα», σ. 29.

και την αμφισβήτηση της βρετανικής εξουσίας και των θεσμών που αυτή είχε δημιουργήσει (νομοθεσία, δικαστήρια, σωφρονιστικό σύστημα κ.λπ.) και από τα νεαρά άτομα, τα οποία τα διακατέχει πάντοτε το ευερέθιστο της ηλικίας και η έλλειψη αυτοκυριαρχίας. Υπό αυτές, συνεπώς, τις συνθήκες εκλαμβάνουμε την παραβατικότητα των ανήλικων Ιθακήσιων, όπως και το μεγαλύτερο ποσοστό της παραβατικότητας των ενήλικων (67,9%)<sup>80</sup>, ως μια μορφή παθητικής αντίστασης προς τους Βρετανούς<sup>81</sup>.

Ο συνδυασμός των παραμέτρων «αδίκημα», «ποινή» και «ηλικία» των παραβατών αποτυπώνει την αυστηρότητα των πολιτικών αρχών του νησιού απέναντι σε οποιασδήποτε ενέργεια μπορούσε να διασαλεύσει τη δημόσια τάξη, και μάλιστα σε μια εποχή κατά την οποία η δυσαρέσκεια για τη Βρετανική Προστασία διαρκώς αυξανόταν. Ο φόβος προφανώς των αντιδράσεων και το ενδεχόμενο μιας πολιτικής εξέγερσης κατέστησε τους Βρετανούς ιδιαίτερα αυστηρούς, ακόμα και απέναντι στις πολύ νεαρές ηλικίες. Εντούτοις, η τιμωρία/ποινή στους ανήλικους Ιθακήσιους θα μπορούσε να εκληφθεί και ως στοιχείο παιδαγωγικής πρακτικής της εποχής, με την οποία η πολιτεία παρενέβαινε, όταν διαπίστωνε κάποια «παιδική» παρεκτροπή. Από την άλλη όμως πλευρά, κάποιοι κρατικοί υπάλληλοι (π.χ. δεσμοφύλακες) του «Ηνωμένου Κράτους των Ιονίων Νήσων» με πλημμελή εκτέλεση ή και υπέρβαση των καθηκόντων τους μετέδιδαν εντελώς αντίθετα παιδαγωγικά μηνύματα στους ανήλικους από αυτά που το επίσημο κράτος επεδίωκε να μεταφέρει (π.χ. ευπείθεια, πειθαρχία, υπακοή στις αρχές)<sup>82</sup>.

Τα εξετασθέντα αρχειακά τεκμήρια, ως επίσημο υλικό της Πολιτείας, αποτυπώνουν τη «ματιά» του κράτους για τη νεανική παραβατικότητα στην Ιθάκη τα έτη 1845-1865. Στις καταγραφές, λοιπόν, των καταστίχων «Εάν ηξυόρη γράμματα» / «Εάν εχρημάτησεν εις σχολείον», «Πατρίς» / «διαμονή», «Επιτήδευμα» αποτυπώνεται η έννομη συμπεριφορά των ανήλικων όπως και των ενήλικων κατοίκων του νησιού, όχι όμως ως «προϊόν» του συνόλου της τοπικής κοινωνίας αλλά μόνο των κατώτερων στρωμάτων της<sup>83</sup>, το ήθος των οποίων εμφανίζεται να διαμορφώνεται από την ιδεολογία των λαϊκών κοινωνικών ομάδων της πόλης καθώς και από την κουλτούρα

80. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 503.

81. Για επιπρόσθετα στοιχεία για την αλλαγή τακτικής των Επτανησίων απέναντι στους Βρετανούς από τη δεκαετία του 1850 και έπειτα βλ. Gallant, «Honor, Masculinity», σ. 378.

82. Τόμπρος, «Ένας πολιτικός θεσμός», σ. 503.

83. Σχετικά με την «εγκληματοποίηση» των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, πρόχειρα βλ. Louis Chevalier, *Classes laborieuses et classes dangereuses à Paris, pendant la*

και τις νοοτροπίες των αγροτικών πληθυσμών<sup>84</sup>. Στα κατάστιχα, αντίθετα, δεν εμφανίζονται οι γόνιμοι των ανώτερων στρωμάτων της Ιθάκης να εμπλέκονται με έκνομες συμπεριφορές. Υπό αυτές τις συνθήκες, το αδίκημα ταυτίζεται με συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Ωστόσο, παρά τον συγκεκριμένο κοινωνικό «προσανατολισμό» που θέλουν οι επίσημοι κρατικοί φορείς να αποδώσουν στην παραβατικότητα των Ιθακησίων, αυτή παρουσιάζει έναν διττό χαρακτήρα, αφού στο Βαθύ τα αδικήματα που κυριάρχησαν στους ανήλικους, ήταν κυρίως οικονομικής φύσης και διασάλευση της τάξης και της κοινής ησυχίας, τα οποία σχετίζονταν με τον αστικό βίο και τη μετάβαση των κατοίκων στη νεωτερικότητα. Από την άλλη πλευρά, τα αδικήματα στην ύπαιθρο στρέφονταν περισσότερο κατά «της ιδιοκτησίας» και «του προσώπου», ένδειξη προφανώς του διαφορετικού αξιακού συστήματος του αγροτικού χώρου, των ηθικών του κωδίκων και της δομής της κοινωνίας του.

---

*première moitié du XIXe siècle*, Paris 1984, σ. 593-613· Michel Foucault, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, Αθήνα 1989, σ. 357-375.

84. Σχετικά με την περίπτωση της Λευκάδας, βλ. Κοφιδά-Βρεττού, «Αστικά και αγροτικά ήθη», σ. 79.